

"ЧОРНИЙ ХЛОПЕЦЬ"

"ЧОРНИЙ ХЛОПЕЦЬ"

ДОНЕЦЬК – 2009

"ЧОРНИЙ ХЛОПЕЦЬ"

Упорядкування, нарис, примітки, оригінал-макет
Огнєва Людмила

"ЧОРНИЙ ХЛОПЕЦЬ". / Упорядник Огнєва Людмила
– Донецьк:, 2009. – 32 с.

Карпатське опришківство як визвольний рух залишило помітний слід в історії українського народу. Пам'ять про гуцульських повстанців і досі живе у безлічі географічних назв на Прикарпатті, Закарпатті й Буковині. У назвах печер, скель, річок, долин народ увіковічнив борців проти кріпацтва – опришків та їх прославлених ватажків, що боролися за визволення поневоленого селянства.

У сузір'ї національних героїв України яскраво сяє образ лицаря-горця Олекси Довбуша, ім'я якого на Гуцульщині стало легендарним. Славний отаман настільки запав у серця простого люду, що його постать поступово міфологізувалася. Ще й до наших днів він живе у піснях, переказах, навіть у вишитті українського народу.

© Огнєва Л.Р.,
упорядкування, нарис, примітки,
оригінал-макет, 2009

- *Хто був недавно князем і владикою
тих гір, орлом того воздуха, оленем
тих борів, паном тих панів аж ген
по Дністрові води?*
- *Довбуш!*
- *Перед ким дрожали смілі і сильні,
корилися горді?*
- *Перед Довбушем!*

Іван Франко

Олекса Довбуш

"Чорний хлопець"

"Чорні хлопці", або опришки, з'явилися в околицях Карпат задовго до народження Олекси Довбуша. Не зникли вони й після його смерті. Але в пам'яті народу залишився романтичний образ невловимого, безстрашного і справедливого ватажка Олекси Довбуша.

Народився Олекса Довбуш в селі Печеніжиці в 1700 році.

У 1850-му році 120-річний житель села Вижне Жаб'є Шімон, котрий юнаком бачив Довбуша, розповідав, що Олекса був високим, плечистим, темноволосим, краснолицим, рухливим, мав усміхнене обличчя, проникливе око, дзвінкий голос. На ньому була шапка з павиним пір'ям, мазана сорочка, широкий пояс, за ним – два пістолі, порохівниця, капшук на тютюн, торба, на плечі – кріс. Довбуш носив червоні штани і був взутий у постоли.

Речі, знайдені у пораненого Олекси (миро, святі дари, хрест, 9 зерен пшениці і т.п.), свідчать, він дотримувався звичаїв і вірувань, характерних для Гуцульщини.

Велика кількість народних оповідань, легенд і пісень, чимало складених, ще за життя Довбуша, свідчать, що ватажок опришків був фізично сильною людиною, жорстокою до ворогів. Проте водночас залишався гуманним. Надзвичайна сміливість і відвага поєднувалися в ньому з правдивою лицарською вдачею. Чуйним залишався до безборонних, немічних. Навіть ворогів не завжди карав.

У ставленні до побратимів Довбуш виявляв велику душевну доброту і благородство.

Відібране у панів добро Довбуш роздавав убогим кріпакам.

Успішна й довготривала боротьба опришків зі шляхтою залежала насамперед від умілої й доброї організації загону., міцного зв'язку з людьми. Це добре розумів Довбуш, тому надзвичайно ретельно підбирав опришків до загону. З

новобранцем він завжди мав попередню розмову. Лише добре вивчивши людину, брав її у загін.

Ватажок не випадково орієнтувався на бідне населення. Люди, позбавлені будь-яких засобів до існування, ставали найстійкішими бійцями, могли переносити всіляки незгоди й труднощі. В опришки йшли люди з різних районів України, Угорщини і Молдавії. Вже у 1739 році з Довбушем активно співпрацюють закарпатці й буковинці. Були в загоні і галичани й українці з Наддніпрянщини. Отже, Олексу Довбуша підтримувало населення з різних місцевостей.

Кількісний склад загону Довбуша часто змінювався від 12 до 43 осіб. Коли збиралося більше, Довбуш "бракував", тобто відбирав найліпших.

Про те, як Довбуш перевіряв мужність побратимів розповідають народні перекази. Наприклад, пропонував покласти руку на дубовий пень і, замахнувшись топірцем, вдавав, що хоче відтяти руку. Потрібна була неабияка витримка, щоб не злякатися. Хто відсмикував руку, того Довбуш відганяв. Або інше випробування. Через глибокий і стрімкий яр гірського потоку Довбуш перекидав довгу смереку і пропонував новобранцям перейти по ній на інший бік. Хто сміливо і спритно переходив на протилежний бік яру, Довбуш брав до загону.

Невелика кількість учасників була вигідною опришкам. Вони мали змогу швидко рухатися, несподівано переноситися з одного місця на інше, легко і надійно переховуватися. Отже сила Довбуша полягала не в кількісному складі загону, а в його бойовому дусі, вмілому оперативному керівництві. Партизанська тактика боротьби – несподіваність, конспіративність і блискавичність – була запорукою успіху. Ця своєрідна опришківська тактика в гірських умовах робила Довбуша неловимим і грізним противником шляхти. З'являючись у різних місцях майже одночасно, загін створював враження колосальної сили. В очах народу опришки були легендарними і непереможними героями.

Опришки Довбуша, як правило, збиралися в загін навесні, коли земля проростала травною, а ліс вкривався густим листям. місцем збору була стрімка вершина Стіг.

Довбушуки славилися як влучні стрільці з рушниць і пістолів, бездоганно володіли топірцями і ножами – чепеликами.

В загоні панувала сувора дисципліна. влада Довбуша, зокрема під час походів, була необмеженою. Всі доручення ватажка опришки виконували без найменшого заперечення. Напередодні важливих виступів Довбуш обмірковував план операції разом з побратимами, що не один рік билися з ним пліч-о-пліч.

Кожен опришок був добре озброєний. Сам Довбуш носив рушницю, два пістолі, топір, рогатину і палаш. Інші були озброєні так само за винятком палаша. Очевидно, палаш був відзнакою влади і належав тільки ватажкові загону.

Одяг опришків був простий і зручний. На голові – чорний капелюх округлої або стіжкоподібної форми, інколи прикрашений павиним пером і золотими чи срібними бляшками та гудзиками. Сорочка, так звана мазанка, з грубого полотна домашнього виробу мала чорний колір. Таку сорочку опришок міг носити весь літній сезон.

Сорочку підперезували широким шкіряним поясом, що закривав майже пів грудей і живіт. До пояса прив'язували порохівницю і табакерку з папушами тютюну. Штани – холошні – були широкі, вовняні або з полотна.

Через плече перекидали торбу, прикрашену світлими гудзиками. То були спеціальні торби, виготовлені з козячої чи овечої шкіри, так звані бордюри. У них зберігали сир, м'ясо, хліб, сало тощо.

Взувалися опришки в ходаки і постолі, переплетені ремінними волоками. Взимку одягали короткий кожух або сердак з вовни і шапку з лиса – клепаню. Кожний мав своєрідну накидку – гуглю, або джуглю, подібну до мантиї чи довгого плаща, без коміра, переважно білого сукна. Таку гуглю носив і сам ватажок.

Районом діяльності опришків були Карпати. Тут вони заготовляли харчі, зброю, проводили вільний час.

Харчами і зброєю загін забезпечувався різними способами. Для їжі брали вівці і яловиці у пастухів за певну плату. Деколи їх давали самі пастухи.

Всюди, де з'являвся Довбуш з опришками, селяни допомагали йому чим могли. вказували, яких панів карати.

Шляхта погрожувала селянам різними карами, а вони несли Довбушу харчі і порох, олово, рушниці, робили топірці, переховували опришків і показували їм зручні підходи до об'єктів нападу.

Там, де загін не міг силою здобути міцний замок чи фортецю, Довбуш вимагав від міської шляхти сплатити контрибуцію у визначенім ним місці. За допомогою такої тактики Довбуш зберігав побратимів.

Олекса вмів своєчасно уникати небезпеки і ухилятися від розгрому. Це пояснюється тим, що опришки мали чудову мережу розвідників серед селян і чабанів на полонинах.

З першими приморозками опришки поверталися на гору Стіг і звідти розходилися зимувати. Про своє місце перебування не розказували нікому, навіть рідним. Ніхто не знав і про місце і час збору навесні.

Сім років шляхті не вдавалося схопити провідника опришків, який щоразу вислизав від переслідувачів.

23 серпня 1745 року із двома товаришами Довбуш прийшов у Космач, аби з'ясувати, чи відповідають правді чутки, що Степан Дзвінчук нахваляється його вбити, як то наговорила колишня Дзвінчукова теща, ображена тим, що після смерті її дочки Дзвінчук не повернув віно, а мусив це зробити за звичаєвим правом.

Довбуш намагався зайти у хату Дзвінчука. Спочатку дрючком відважував двері, а далі підпер їх плечем, і коли вони трохи відхилилися, Дзвінчук вистрелив і поранив Довбуша. Від цієї рани він і помер уночі з 23 на 24 серпня 1745 року..

Внаслідок діяльності Довбуша його ім'я стало символом боротьби і перемог над шляхтою. Пригноблений народ бачив у особі Довбуша свого визволителя й оборонця.

У багатьох селах розповідали, що Довбуш закопав у землю свою рушницю. щороку вона підіймається вгору і наближається до поверхні, але не виходить на світ. Коли ж появиться ця рушниця цілком, то прийде до людей новий ватажок, новий О. Довбуш.

Ім'ям Олекси Довбуша названа гора в Карпатах, печера на горі Говерла, скеля поблизу Яремчі. Про Довбуша народ склав величезну кількість пісень, переказів, оповідань і легенд. Присвятив йому й орнамент, який називається "добушевий".

А пісня "Ой попід гай зелененький.." ще й досі співається по всій Україні.

Джерела:

Грабовецький В. "Олекса Довбуш". – Львів: Світ, 1994

Кузнєцов В. "Трускавецькі співаночки". – Київ: "Музична Україна", 1989

Олекса Довбуш – в українській літературі

Особа Олекси Довбуша та опришки стали темою не тільки народних переказів та пісень, але й темою для повістей, драм, опер і поезій письменників як українських, так і польських, українських письменників варто згадати Маркіяна Шашкевича (оповідання "Олена"), Миколу Устиновича ("Страсний четвер"), Осипа Юрія Федьковича ("Довбуш" – драма і "Довбуш" – вірш та "Довбушів скарб" – оповідання), Івана Франка ("Петрії і Довбушуки"), Антона Рудницького ("Довбуш" – опера), Михайла Ломацького ("Опришківське гніздо" – повість) та інші

ПОХОДИ ЗАГОНУ ОЛЕКСИ ДОВБУША

Скорочення :

Б. - Бабуле

Б.П. - Буковецька полонина

Кр. - Криворівня

Ман.- Манява

Мон.- Монастерчани

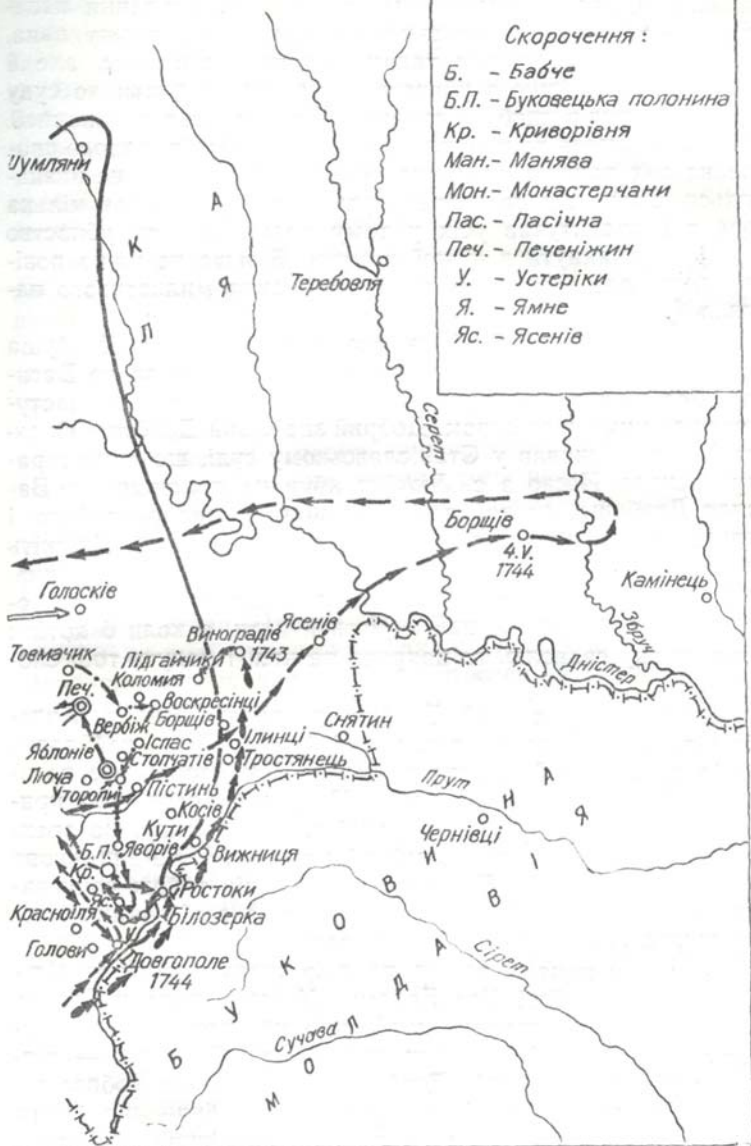
Пас. - Пасічна

Печ. - Печеніжин

У. - Устеріки

Я. - Ямне

Яс. - Ясенів

Народні перекази про Олексу Довбуша

Довбуш на Закарпатті

В одного буковинського газди Довбуш пас вівці. Погнав їх у полонину і довго там жив. Аж ось прийшли до нього пани за податком.

– Вам податків треба?

І почав їх щосили бити палицею. Одного на смерть убив. Тоді погнав вівці в ліс, сказав знайомому вівчареві, щоб повернув газді, а сам подався на Закарпаття, зібрав собі там товаришів, поробив печери, і грабували вони панів. Сам Довбуш був невразимий, бо мав панцир. Тому до нього нічого не бралось. Лише під лівим плечем у панцирі була дірка, та про те ніхто не знав.

Ось що переказували про Довбуша люди родом із Закарпаття. Продавав чоловік віники і не вторгував жодної копійки. Не було навіть за що купити дітям хліба. Коли він повертався з ярмарку, то зустрів Довбуша під лісом. Довбуш закликав його до себе, дав їсти й на хліб дітям, а потім попередив, аби він не говорив нікому, кого бачив і де був. Чоловік пішов собі. Тим часом Довбуш перебрався у друге вбрання, сів на коня і виїхав коротшою дорогою назустріч тому чоловікові та й запитав, чи не бачив він Довбуша. Чоловік сказав, що ні. За це Довбуш дав йому сто червінців.

Було ще й таке. їхали фірмани в ліс по дуби і взяли з собою молодого фірманна. Вони гуртом повисаджували дуби на фіри й поїхали, а молодому не допомогли, лишили його самого. Сів він та й зачав плакати. Підійшов Довбуш і поміг йому висадити дуби. Як ударив сокирою, то все топорщице зайшло у дерево. Довбуш сказав, щоб хлопець не плакав і розказав людям, хто йому допоміг.

Слава про Довбуша линула по всьому Закарпаттю, але прожив він там недовго, бо почали дуже допікати жандарми. Тому Довбуш назад перейшов гори.

Село, в якому оселився Довбуш, дуже бідувало. Був там Степан Дзвінчук, який знущався над людьми. Довбуш з хлопцями вирішив навідатись до Дзвінчука й порухуватися з ним за кривди. Але Дзвінчук піднайшла штуку до нього, дізналася, як можна Довбуша вбити. Пан зробив засідку на полі і вбив ватажка. Влучив саме під ліве плече, де в панцирі була дірка.

Три волосини Олекси Довбуша

Олекса був простим легінем, вівчарив. А раз надійшла туча. Він став під смереку, аби перечекати. А на небі гримить і лускає. А під другою смерекою стоїть чорт. Тільки блисне – чорт язика покаже і під землю сховається. І так двічі зробив. На третій раз не видержав Олекса, узяв пістолю і вистрелив у чорта. І лише закурилося за чортом.

Нараз перестав падати дощ, і гриміти перестало. Олекса вигнав овець із гуща на пашу, а сам зачав собі щось співати. Видить – навстріч іде якийсь чоловік. І зазвідав сей чоловік вівчаря Олексу, що він хоче за те, що убив чорта. А той каже, що нічого не хоче, лише аби його куля не могла пробити, аби сокира не могла втяти, аби мав велику силу.

І як се промовив Олекса, чоловік пішов собі й за якийсь час вертається. Приніс Олексі три волосини. Одну волосину – про силу. Другу волосину – про сокиру. Третю волосину – про кулю.

Олекса подякував чоловікові, закрив ті волосини собі в голову і відтоді став робити, що хотів, ніхто не міг із ним порадити.

І стрівся раз Олекса із красною жоною. Жону кликали Дзвінка. І полюбив вівчар чужу жону. А жона та була жоною Штефана, чоловіка простого. Довго любився Олекса із Дзвінкою. А жоні, котру любить чоловік, і таємне довіряють. Так і Олекса. Раз признався він Дзвінці про три волосини, які має на своїй голові. Все, як було, переказав. А забув Олекса, що той чоловік, який давав йому три волосини, казав, що ніхто не має про це знати.

І задрімав раз Олекса коло Дзвінки. А вона витягнула з легіневої голови одну волосину, котра була від кулі. І дала своєму чоловікові.

А Штефан закрив ту волосину у свою рушницю та й застрелив Довбуша.

Згиб Олекса через свій язик.

Олекса Довбуш та Іван Рахівський

Перший легінь йому був Іван Рахівський. Цей Іван Рахівський служив за вівчаря в одного газди та був такий бідний, що вже не було й біднішого від нього. Голий, як бук, та чорний, та сонцем смажений, та дощами січений, вітрами сушений.

Прийшов Довбуш на ту полонину, підсвистав собі Івана.

— Чи не мав би охоти зі мною піти?

— А чому би і не мав,— каже Рахівський (бо він з Рахова був). — Лиш от не маю в чім.

— А в тім не твоя голова.

Та поклав Довбуш руку свою тому Іванові на голову, та й став відтоді Іван у десять разів дужчим, як був.

Ідуть вони вже вдвох. Дивляться, а то везе чоловік дванадцятьма волами сирого дуба, а воли не бірують того сирого дуба везти. Та так б'є чоловік бідну худобу, що жаль дивитися.

Підійшов Олекса й каже:

— Не мордуй, чоловіче, худоби своєї, бо то й від бога гріх, а дай-но, сарако, я тобі того дуб'яка ізнесу.

Та взяв на плечі того дуба і виніс на самий верх до хати. А як виніс, то говорить газді:

— Газдо любий та солодкий, не маю у що свого побратима вбрати. Якби не був скупим, то дав би моєму побратимові лудіння якого доброго. Як маєш давати добром, то тобі подякуємо, та й колись при нагоді те тобі вернеться в грошах. А як не маєш злагодою давати, то візьму сам, та вже нічого не заплачу.

А той газда видів, який Довбуш дужий, дав лудіння, що мав ліпшого.

Пішли далі. Вже ліс. Дивляться — біжить лісом хлопець, та так дуже біжить, аж смеріччя хитається.

Зупинив Довбуш хлопця.

— Де біжиш, хлопче?

— Я,— каже,— прозиваюся Іван Бойко. Дедя мій — багач великий, має полонину в Чорногорі, а я пасу на тій полонині вітцівську худобу. А мав отець пару волів, та таких, що, може, й ціни їм нема. Та вже так дедя шанував тих волів, що й сказати не можна. Як вивели їх у полонину та поставив мене дедя за бовгаря до тих волів, то вішає на стіну кріс та й каже: «Видиш — кріс вішаю на кілок. Не встережеш мені волів — застрелю тебе, як котюгу, своєю

вітцівською рукою». Та вже так хтіло бути, що пас я, пас тих волів, а якась причка ймилася — той великий прийшов та й задер одного вола. Що маю робити? Невже, так собі гадаю, дедєві віл дорожчий від рідного сина? Нехай буде, що буде — чекаю деді. Прийшов дедя. Так і так, кажу, одного вола задер ведмідь. Ех, як почув це дедя, як не схопить кріс зо стіни. А я те бачу — та в ноги. Бухнув дедя в послідь, та не вцілив. А я ось біжу тепер, а сам не знаю, куди.

— Чекай, хлопче, підеш зі мною. А тепер ходім до стаї до вашої, до деді до твого. Не бійся нічого!

Прийшли, а старий Бойко як побачив сина – затрусився зі злості. Та Довбуш поклав йому руку на плече:

– Слухай, газдо, ти хотів убити сина за вола, то аби ти його не вбив, я його беру собі, а за вола тобі заплачу бордюг червоних.

А сам підклав мізинний палець під ріг стаї. То підійме цілу стаю, то знову попустить, то підійме, то знову попустить.

Хотів Бойко поговорити щось інакше, але бачить, що з таким не зговорить. Каже:

– Та беріть!

Забили руки, та й пішов Бойчук. А то було таке хлоп'ятко, що варт дивитися: у плечах – о! – а руки, як довбні.

Та й напідкликав із собою Довбуш дванадцять легінів. Один в одного, як дуби, як громи, рівним-рівні, сильним-сильні. Бо то не брав лиш би брати, а брав, що сам знав. Міг би й більше, але не хотів. А приходило багато, кожному хотілося під Довбушевою барткою походити. Як приходив який, просився до ватаги, то насамперед Довбуш велів йому класти руку на дубовий пень, а сам замахувався барткою, ніби хотів рубати. Як легінь відсмикував руку, то зараз його геть. А котрий витримував першу пробу, допускав його Довбуш до другої.

А друга була проба така. Брав Довбуш молоду смерічку, облуплював її з кори, аби була ковзка, перекидав через прірву і велів по тій смеречині переходити. Перейшов – маєш другу пробу. Не перейшов – там тобі на дні жаба й цицьки дасть.

І таких проб було у Довбуша дванадцять. Не дивно, що мало хто зміг витримати. Зате хто вже витримав, то був легінь! Та кожного як прийняв, то благословляв Довбуш своєю правою рукою, і від того ставав легінь у десять разів дужчий, як був. Та ще добирав Довбуш, щоб були у нього всякі ремісники, які б самі собі робили і кріси, й пістолі, й ножі на такі бартки сталеві, що ними можна було каміння тесати, от як ми тепер дерево тешемо. А Іван Рахівський мав крицяну бартку, що нею міг рубати залізо, як папір.

Так Довбуш зібрав тих дванадцять легінів, які йому потім дуже згодилися.

Довбуш у Сігеті

Привела якимось далека стежка загін опришків Олекси Довбуша над Тису, до містечка Сігета. Дійшли хлопці до

перших, хат, а цікаві дітлахи уже вулицею побігли, проголошують:

— Опришки прийшли! Опришки прийшли!
— Довбуш у Сігеті! Довбуш у Сігеті!

Повиходили з хат румуни й русини – кріпаки панські та наймити баронські. Стоять біля плотів, виглядають, щоб чудо-хлопців побачити.

А пани та крамарі як почули цю звістку, перелякалися, позачиняли залізні двері, тремтять, що то з ними буде

Двадцять легінів спинилися біля одного з будиночків. До воріт підійшов Довбуш.

– Гей, хло'! Скажи Дувидові, най вийде на двір,– наказав одному з хлопців, що стояли на ганку і приглядалися до гостей.

Незабаром вийшов на подвір'я, шкандибаючи, господар, привітався:

– Добрий день, Олексо! Давно чекаю на тебе. Все є, як домовлялися. І мука, і солонина, і просо... А ти...

Олекса перебив:

— Не журися, я теж приніс...– І сягнув за дукатами.– Скільки тобі за все?

— Твоя воля. Скільки даси.

Опришок не був скупим – не шкодував платити за харчі. Побратими склали провіант на коней і повернулися в гори...

Кілька разів опришки були у сігетського крамаря Дувиди. Про це знали панські гайдуки. Але мовчали, бо розуміли, що в Довбушем та його славними богатирами жартувати не варто.

Перехід

Давно-давно, коли ще в Карпатах гуляли опришки, у верховинських селах вони мали своїх людей, які переводили їх лісами з Галичини у Волощину чи Угорщину.

З села до села вони переходили через гори, ріки, так скорочували собі далекі дороги.

А куди вели дороги, лише месники та їх довірені люди знали.

Вели такі стежки з Космача аж до Сігета. Одна з них пролягала через Чорногору, а друга – попри гору Піп Іван. Коло Рахова є місце, де побратими Олекси Довбуша

переходили через Тису. Спочатку переганяли убрід коней, а самі йшли по смерековій довгій кладці, перекинутій з одного берега на другий.

У народі збереглися перекази, що саме тут Олекса Довбуш часто зупиняв купців, забирав у них гроші й худобу. Золото опришки зсипали у бербениці, прив'язані до сідел на конях, а корів та овець роздавали бідним селянам.

Та одного разу купці домовились із сігетськими цісарськими жовнірами про те, щоб спільно влаштувати засаду на опришківському переході. У домовлений день сюди прибули великі сили, нарихтували рушниці-порохівниці й чекали на опришків.

Однак Олексу Довбуша попередили добрі люди про наміри купців та жовнірів. Тоді він зі своїми легіями перейшов Тису в іншому місці та й ударив нечekanо для жовнірів ззаду. Військо, що чатувало перехід, розгубилося і почало тікати.

Але не вдалося втекти купцєві, який привів сюди жовнірів. Поставили його опришки перед Довбушем. А купець і ноги отаманові ладен цілувати, лише б життя йому подарував.

Довбуш поглянув на своїх хлопців та як подумав, що через цього недолюдка всі вони могли пропасти, сказав:

— Нас не знайшла смерть, а тебе, гаде, знайде. Бо ти кров людську п'єш, а твоя кров чорна, як смола...

За наказом отамана опришки замурували купця в скелі, яка висить над прірвою. Оповідують, що під час бурі чути, як камінь стогне. Але то стогне не камінь, а замурований купець.

Урочище, де опришки ріку переходили, так і називається – Перехід.

Гора Лисина

Дивишся на гору Лисина і дивуєшся: де ж на ній та лисина?

Нинішня Лисина не лиса. Гора вкрита темно-зеленими хвоями. Та колись це була полонина. І володів нею сігетський граф Нодь. Влітку на полонині випасалися його вівці, корови, воли, а прості люди з навколишніх сіл виганяли сюди свою худобу лише за велику плату.

Одного вечора повернулися вівчарі з отарами до свого стійбища, аж бачать, що кількох будзів сиру немає.

— Когось треба тут залишити,— каже старший вівчар.— Такого ще за моєї пам'яті не траплялося.

Догодилися, що вартувати буде наймолодший вівчар. Був то ще зовсім хлопчина, на ім'я Данилко.

Вранці старші вівчарі погнали овець на пашу, а Данилко причаївся на лежанці, накрився гілкою смереки і поглядає на будзи. Так прочекав до полудня. А тоді увійшов до стаї чоловік, вкинув у бесаги кілька будзів і вже хотів було йти, коли помітив під смеречиною Данилка. Ступив до лежанки, вияв гілку.

— Ти злякався, хло'?! — весело запитав.

— Ще й тепер боюся,— признався хлопчина.

— Я не вовк і не ведмідь, а Іван Рахівський. Чув про такого?

— Ні, не чув.

— А про опришка Довбуша чував?

— Ага, розказував вуйко. Чоловік присів на лежанку й каже:

Се він прислав мене. Бо сир панський, правда?

— Та панський,— ледве виговорив Данилко.

— Боїшся, що покарає?

— Покарає!

— Скажи, що опришки забрали.

І взяв опришок бесаги на плечі, пішов собі.

Увечері Данилко розповів вівчарям про опришка, але ніхто не знає, що і як робити.

Через кілька днів Іван Рахівський знову з'явився на полонині. Але вже не сам, а з двома легінями. Взяли кілька будзів. І не віддав би Данилко, та не сміє від таких легінів добро боронити.

Стривожилися вівчарі: може дійти до того, що опришки й овець повідбирають. І надумали повідомити про все графові.

Як дочувся граф про опришків, нараз послав на полонину озброєних найманців. Наказав усіх перебити, а самого Довбуша живим привести.

Кілька днів сиділи на Лисині панські найманці, але ніхто з опришків не з'явився. Так і повернулися до Сігота: з пустими руками.

Через кілька днів до графа знову прибув гонець з полонини.

— Опришки забрали і сир, і кілька баранів,— повідомив він.

— Брешеш! — обурився граф.— Самі ви опришки, добро моє поїдаєте!

І наказав охоронцям так провчити полонинця, щоб ні йому, ні іншим не кортіло добра панського куштувати.

Ледве прийшов гонець на полонину, так тяжко його побили. Розповів товаришам, що з ним сталося, ще й згадав, як усіх вівчарів опришками граф обізвав.

Обурилися вівчарі, а найбільше старший:

— Коли так пан із нами робить, най і від нас добра не чекає.

Відтоді вівчарі давали опришкам молоко, сир, м'ясо, навіть допомагали носити в печеру, що була недалеко від полонини, в лісі між п'ятьма яворами.

«В явір'ю», як довбушівці називали своє сховище, були хлопці з Космача, і з Рахова, і з Ясіня, звідти нападали на багатих у навколишніх селах, а часом і до Сігета доходили, на ярмарку газдували. Не раз купці лише з душею тікали від них. Переставали довбушівці купців і під Лисиною, на шляху, що вів попри Тису. Частину грошей бідним роздавали, а частину в глечики зсипали і в печерах зберігали на прикрий час.

Коли настала осінь, вівчарі не пригнали овець до панських стаєнь — роздали їх бідним людям. Самі пристали до опришків і подалися з ними в Чорногору.

Дуже розлютився пан, що вівчарі добро йому не вернули. Проклинав і їх, і полонину, а помститися не міг. У гніві наказав лісом засадити полонину, щоб ніхто худобу там не випасав.

Тепер полонини немає, є лише її назва, яка свідчить, що вона була.

А про опришків «у явір'ю» і нині добрим словом згадують у навколишніх селах.

Хата Дзвінки, де загинув було смертельно поранено
Олексу Довбуша

Пам'ятник Олексі Довбушу на місці його поранення

*В.М. Довбенюк. Погруддя Олексі Довбуша. 1996 р.
Музей визвольних змагань Прикарпатського краю.
м. Івано-Франківськ*

Народні пісні про Довбуша

Хто там опівночі по лісу блукає?
То опришко Довбуш легінів збирає.
Сап'янці червоні з тими бовтичками, |
Крисанка ряджена, ще й з павками. | (2)

Рано до схід сонця сосна завиває
То ота Марічка Довбуша шукає.
Ой, легіні милі, хто ж його побаче? |
За опришком Верховина плаче. | (2)

Ой ти моя мати, Верховино мила,
Скажи ж мені правду, де с го загубила.
Чи го порубали гострими мечами? |
Чи го поховали ще й з свічками? | (2)

Хто там опівночі по лісу блукає,
То опришко Довбуш легінів збирає.
Сап'янці червоні з тими бовтичками, |
Крисанка ряджена, ще й з павками. | (2)

* * *

Ой попід гай зелененький
Ходить Довбуш молоденький,
Ще й на ніжку налягає,
Топірцем ся підпирає.

Гайда, хлопці, гайда свистом,
Замітає стежки листом.
Гайда, хлопці, гайда бігом,
Замітає стежки снігом.

Ще би Кути не минути,
До Косова повернути.
До Косова та й до Дзвінки,
До Штефанової жінки.

– Добрий вечір, Стефанова,
Чи вечеря вже готова?

– А вечеря не готова,
Бо Стефана нема вдома.

Стефан пішов на роботу,
Повернеться аж в суботу.

– Годі, жінко, жартувати,
Будем двері ми ламати.

– В мене двері тисовії,
А в них замки сталевії.

– Не допоможуть замки твої
Як підставимо плечі свої.

Довбуш плечі підставляє,
Стефан в Довбуша стріляє.
Як устрелив в праве плече,
А з лівого кровця тече.

– Ой ви, хлопці, ви, молодці,
Візьміть мене на топорці.
Візьміть мене на топори
Та й знесіть в Чорногорки.

В Чорногору занесіть мя
І на дрібний мак посічіть мя,
Най ся ляхи не збиткують,
Моє тіло не чвертують.

В Чорногорки у долину,
Де родився, там загину.
Де родився батько, мати,
Там я буду спочивати.

Ой хлопці, не сваріться,
Сріблом, золотом поділіться.
Стефанові дайте мірку,
Бо я любив його жінку.

Страва справжніх чоловіків

З-поміж безлічі гуцульських міфів, казок і легенд ці, либонь, найулюбленіші – про грозу місцевих панів і захисника всіх нужденних і скривджених, ватажка карпатських опришків Олексу Довбуша. навіть через 260 літ по смерті "українського Робін Гуда" люди й далі мережать співанки про його звитягу й красу та зрадливе, трагічне кохання. А ще – переповідають історії про криниці, з яких, кажуть, Сам воду пив, про камені, на яких любив відпочивати, про скарби, які сховав у горах разом зі своїми побратимами. Хоче – вірте, хоче – ні. Проте, дійшли до нас і цілком достовірні факти з опришківського життя. Щоправда, відомі вони не багатьом. одним із таких хранителів пам'яті про Довбуша можна вважати І.І. Беркелу з м. Рахова, що на Закарпатті. ні, він не збирає пісні про народного месника, не колекціонує старовинних речей його часів. Іван Іванович зберігає... рецепт, що вже кілька поколінь чоловіків його роду передають одне одному у спадок. Він його отримав у дар від рідного дядька. Йдеться – уявіть собі – не про абищо, а про справжню Довбушівську юшку. Ту саму, якою смакували опришки у XVIII столітті разом зі своїм славетним паном-батьком.

Цю юшку можна скуштувати й сьогодні. от тільки доведеться спочатку... сходити на полювання, адже до її складу входить дичина. Втім, можна скористатися і спрощеним, адаптованим до міських умов, варіантом перепису, який, до речі, досі широко не розголошується. він давно став візитною карткою пана Беркелі: адже варить цю смакоту для товаришів тільки він і тільки з особливої нагоди – чи то свято, чи дружня вечірка, а чи полювання. Саме так: Іван Іванович – митник за професією, мисливець за вдачею і кухар – за покликанням. Цікаво, що Довбушівська юшка для нього – не стільки страва, скільки часточка рідної землі. Тому певен: щоби приготувати її, необхідні не лише кулінарні таланти. Передусім, треба поважати свої гори, предків,

пам'ятати історію свого краю. До її збереження долучився й сам – написав книжку про забуту давнину "За фіранкою старого вікна" – сподівається, що колись-таки зможе видати друком. А наразі пускає її у світ "із уст в уста", захоплено розповідаючи про події минулих літ і присмакуючи ними дивовижну юшку:

– У ті часи, коли ходили Карпатами опришки, робили вони собі в горах схованки. Як уб'ють оленя – кладуть м'ясо на зберігання в якійсь тільки їм відомій печері, поміж брилами криги (таким колись був "холодильник"). Кожен із них при потребі в будь який момент міг сюди прийти, відрізати собі шматок м'яса, взяти казанок і зварити їжу. Хоч би ту саму Довбушівську юшку. Для неї знадобиться щонайменше (!) три сорти м'яса і два сорти сала – копчене (для присмаку) й свіже. Зауважу, що готувати юшку треба в чавунному казані на відкритому вогнищі – аби ще й димком пропахла. Вдома зварити її як належить просто неможливо.

Тож у розігрітий казан перш за все кидаємо сало, нарізане на невелички шматочки. Як воно стопиться – додаємо нарізану моркву й цибулю – нехай зазолотяться. У цей момент пора додати шматочки м'яса (разом із кісточками) – оленини. Оригінальний рецепт потребує саме оленини, але якщо її нема, можна обійтися телятиною. Про те курка обов'язково (!) повинна бути домашньою – тільки така подарує юшці особливий смак.

Отже, коли м'ясо майже готове, додаємо прянощі й вливаємо води стільки, щоби страва вийшла густою й ситною: два в одному – й перше, й друге одночасно. Нарізаємо картопельки і ще моркви, солимо й перчимо до смаку. Коли картопля звариться – юшка готова. Тож всипаємо в неї всяку зелень, що є під рукою (звісно посічену), знімаємо з вогню й подаємо до столу.

Взагалі вона кипить на вогнищі близько 3-4 годин. А щодо пропорцій, Іван Іванович тільки руками розводить: "Усе це – творчий політ автора. але приблизно має бути 70% оленини, 20% – курятини і 10% – свинини". варить страву "на

око" у величезних казанах, літрів по 25, і завжди наголошує: "Та юшка, котру варили опришки, може, була й бідніша за смаком. Чому б якимись новими інгредієнтами не вдосконалити її, звісно, не порушуючи основи? Мій рецепт уже зазнав деяких "модифікацій", але, думаю, що прадід мені б не дорікнув, бо стало тільки ліпше. Колись, як уже нас на світі не буде, нехай наші правнуки додадуть ще щось".

Одна з таких імпровізацій – поява в юшці свіжих помідорів, яких Довбуш, ясна річ, не куштував, але пан Беркела переконався на практиці: зі скибочками свіжих помідорчиків страва значно смачніша. Навіщо ж від них відмовлятися? Непорушне правило одне: наявність у юшці сала. Для нашого шеф-кухаря воно – ні багато, ні мало – національний символ. А що? От Білорусь завжди асоціюють із картоплею, Італію – з макаронами, ну, а Україні без сала ніяк не можна. Тим більше неможлива без нього давня страва карпатських вояків.

Є у Довбушівській юшки кілька секретів. Варитися вона має обов'язково у відкритому казані. Чому? "Аби очі радувала", – пояснює Іван Іванович. А ще перед тим, як зняти її з вогню, слід влити у казан грамів 50 горілки – тоді вийде справа для справжніх чоловіків – міцних і витривалих, як їхні предки-опришки. Ну, а із прянощів до неї найліпше смакуватиме гірська запашна травка – чабрець. Хоча й щедро присмачити перцем не завадить. Нині він – не дефіцит. Але кілька століть тому, то була неабияка коштовність. Добували її – хто як міг.

– Колись через Карпати ішов Чорногірський шлях, яким проходили через гори купці, минаючи три кордони не сплачуючи мита ні полякам, ні румунам, спускалися вони майже на Балкани, – розповідає пан Беркела. – Хтозна звідки, але мій дід завжди точно знав, коли і де вони проходилимуть із товаром. Тож у певний день брав із собою вовну, сири й вирушав у гори їм назустріч – вимінювати своє добро на потрібні в господарстві речі.

Часи звісно, змінилися. Життя стало комфортним і спокійним. Але коли хочеться додати йому "перцю", чом би не спробувати зробити так, як Іван Беркела? Згадати буремні часи опришківства й зварити славетну Довбушівську юшку. До речі, має вона і ще одну таємницю: найкраще вдається хорошій людині. Зрештою, як і будь-яка інша страва. Сам Іван Іванович певен:

– Людина, яка прагне пригостити й хоче приготувати щось власноруч – щира душею, хоч би що вона не робила. Бо працює для інших без сподівань на якусь віддачу. А на світі немає кращого твору, аніж той, що зроблений від щирого серця. Це, безперечно, стосується кулінарії. Питаєте, чому чоловіки у куховарстві віртуозніші за жінок?

Мабуть, тому, що не мають його за щоденний сімейний обов'язок. Ми готуємо не тому, що повинні, а тоді коли хочеться, коли є відповідна атмосфера і настрій. Без настрою жодна справа не виходить до ладу. Велика різниця між зробленим із примусу і зробленим із душею: перше – чорно-біле, а друге – кольорове й барвисте.

Переконайтеся самі докладіть серця й приготуйте для друзів Довбушівську юшку – з любов'ю і натхненням. І у вашому житті обов'язково побільшає яскравих барв

"Добушевий" орнамент

Рукав жіночої сорочки

Зворотній бік вишивки "довбушевого" орнаменту.
Шов: низинка.

ЗМІСТ

Огнєва Л. "Чорний хлопець"	5
Олекса Довбуш – в українській літературі	9
Народні перекази про Олексу Довбуша	12
Довбуш на Закарпатті	12
Три волосини Олекси Довбуша	13
Олекса Довбуш та Іван Рахівський	13
Довбуш у Сігеті	15
Перехід	16
Гора Лисина	17
Народні пісні про Довбуша	23
Ясинська Н. Страва справжніх чоловіків	25
"Добушевий" орнамент	29

Популярне літературно-мистецьке видання

"ЧОРНІ ХЛОПЦІ"

Упорядкування
Огнєва Людмила

Комп'ютерний набір, оригінал-макет та верстка
Огнєва Людмила

Підписано до друку . Формат
Ум.друк.арк. . Друк лазерний. Зам. № .Наклад 100 прим.

Віддруковано у друкарні "Норд Комп'ютер" на цифрових лазерних
видавничих комплексах Rank Xerox DokuTech 135 і DocuColor 2060.

Україна, м. Донецьк, 83003, вул. Разенкова, 6,
Тел.: (062) 389-73-82, 389-73-86

